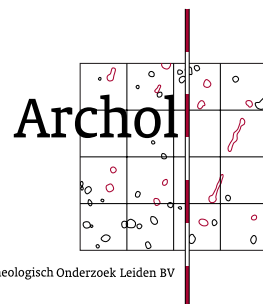

Waarderend Archeologisch Onderzoek te Handel, Rector van de Laarschotstraat

E.N.A. Heirbaut

Archeologisch Onderzoek Leiden BV

Colofon

Archol Rapport 27
Waarderend archeologisch onderzoek te Handel, Rector van de Laarschotstraat

Uitvoering:

drs. R. Jansen
drs. E.N.A. Heirbaut
drs. M.M. van den Bel
dhr. C.M. van der Linde

Contactpersoon opdrachtgever:

dhr. W. Kreike

Auteur:

drs. E.N.A. Heirbaut

Beeldmateriaal:

ing. R. de Leeuwe
dhr. C. van der Linde

Tekstredactie:

drs. R. Jansen

Opmaak: Textcetera, Den Haag

ISSN 1569-2396

© Archol, Leiden februari 2004

Postbus 9515

2300 RA Leiden

info@archol.nl

www.archol.nl

T (071) 527 33 13

F (071) 527 24 29

Inhoudsopgave

1	Inleiding	5
2	Vooronderzoek	6
3	Vraagstellingen	6
4	Onderzoeksstrategie	7
5	Landschappelijk kader	8
6	Archeologisch en historisch kader	8
7	Resultaten	8
	<i>Geologie</i>	8
	<i>Archeologie</i>	9
8	Conclusie en Waardering	31
	<i>Beleving</i>	11
	<i>Fysieke kwaliteit</i>	11
	<i>Inhoudelijke kwaliteit</i>	11
	<i>Aanbeveling</i>	11
	Bibliografie	12

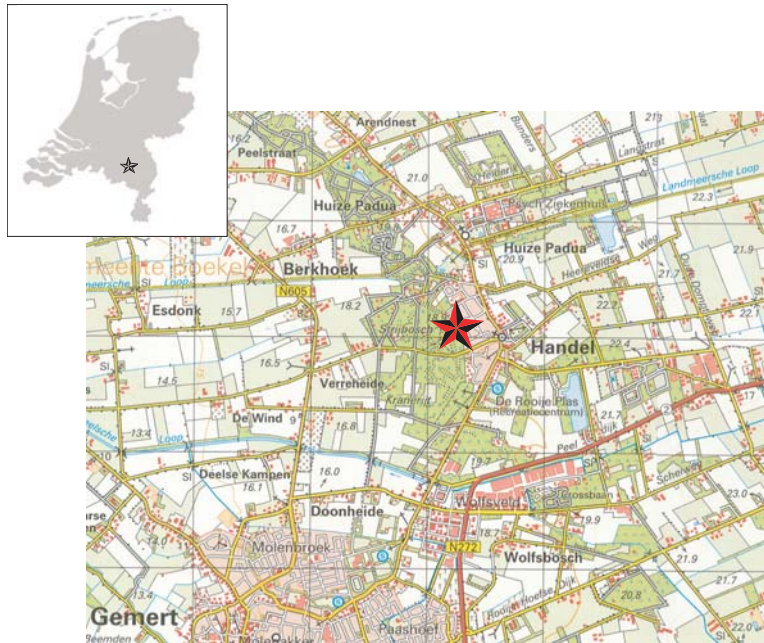
Inleiding

In opdracht van de gemeente Gemert-Bakel heeft Archol (Archeologisch Onderzoek Leiden BV) een archeologisch onderzoek uitgevoerd in de vorm van proefsleuven op de toekomstige woningbouwlocatie aan de Rector van de Laarschotstraat te Handel. Dit onderzoek werd uitgevoerd op 9 december 2003. Projectleider was drs. R. Jansen, veldwerkleider drs. E.N.A. Heirbaut en veldmedewerkers drs. M. van de Bel en C. van der Linde. De contactpersoon van de gemeente was de heer W. Kreike.

De locatie is gelegen aan de westrand van Handel op het laatste nog onbebouwde en niet vergraven deel van de oude es rond Handel. Het huidige gebruik karakteriseert zich door kleinschalig landgebruik in de vorm van agrarische hobby-activiteiten. In de nabije toekomst zullen hier drie huizen worden gebouwd.

Figuur 1

Situeringskaartje

Vooronderzoek

De locatie aan de Rector van de Laarschotstraat in Handel staat op de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW) kaart (ROB) aangeduid als een gebied dat op basis van het aanwezige esdek een hoge archeologische waarde heeft. Dit wordt overgenomen op de Cultuurhistorische Waardenkaart (CHW) kaart van de provincie Noord-Brabant.

Tijdens een booronderzoek in het kader van een aardwetenschappelijk-cultuurhistorisch onderzoek, uitgevoerd door de lokale Heemkundekring, werden uit het esdek enkele fragmenten aardewerk opgeboord. Hoewel deze niet gedateerd konden worden, wijzen ze op mogelijke archeologische waarden. Ze kunnen echter ook samenhangen met de functie van het esdek als meststrooiing en daar het gevolg van zijn. Uit het transect loodrecht op de randwal blijkt dat het esdek tot aan de randwal doorloopt. Het tweede transect, parallel aan de randwal, geeft aan dat er een tweede, waarschijnlijk jongere es ten noorden van deze oude es ligt. Op basis van de boringen werd aangenomen dat het es een dikte heeft van ca. 60 cm.

Vraagstellingen

Het onderzoek werd uitgevoerd om inzicht te krijgen in de mogelijke aanwezigheid van archeologische waarden op de betreffende locatie. Na het eventueel aantreffen van grondsporen is het doel de aard, omvang, verspreiding en conserveringskwaliteit van de archeologische resten te bepalen. De vragen die voor dit onderzoek aan de orde kwamen, zijn:

1. Zijn er archeologische resten aanwezig en waaruit bestaan ze?
2. Wat is de fysieke kwaliteit van de verschillende vondstcategorieën en de aard en omvang van de archeologische resten?
3. Welke complextype(n) kunnen onderscheiden worden?
4. Wat is de datering van de archeologische resten?
5. Wat is de geologische en bodemkundige opbouw van het gebied?
6. Wat is de behoudenswaardigheid van deze vindplaats?

Als aanvullende vragen werden hier nog aan toegevoegd:

1. Wat is de onderzoekspotentie bij de aanwezigheid van intacte esdekken?
2. Wat kan de vindplaats bijdragen aan het beeld van de bewoningsgeschiedenis van de gemeente Gemert-Bakel?

Onderzoeksstrategie

De onderzoeksstrategie, zoals deze was voorgesteld in het PvE en het PvA, moest worden aangepast aan het terrein. Er was uitgegaan van een terrein van 75x40 m, waarbij het mogelijk zou zijn twee parallelle sleuven van twee meter breed aan te leggen. Echter, het terrein dat verstoord zou worden bleek slechts 55x25 m. Hierom werd besloten slechts één sleuf van vier meter breed over de lengte van het perceel te graven.

Tijdens de aanleg van de proefsleuf werden bouwvoor en esdek machinaal verwijderd. Het verzamelen van vondsten gebeurde per sectie van 5 meter en per laag. Onder deze niveau's werd handmatig een leesbaar vlak aangelegd. De put werd in landelijke coördinaten ingemeten.

De uitgegraven grond werd naast de sleuf gedeponerd en na documentatie van de sleuf teruggezet.

Landschappelijk kader

Het grondgebied van de gemeente Gemert-Bakel is gesitueerd op de westelijke rand van de Peelhorst. Door dit gebied lopen meerdere tektonische breuken waarvan de Peelrandbreuk de grootste hiervan is. Deze begint bij Meijel in Noord-Limburg en loopt via Bakel door de kern van Gemert naar Heesch. Handel bevindt zich ten oosten van deze breuklijn, in de Peel, een gebied waar hoger gelegen wijstgronden, natte gebieden die gevoed worden door kwelwater, en vennen en moerassen voorkomen. In het hele gebied komt de Formatie van Twente voor, een eolische afzetting uit het Weichselien bestaande uit kalkloos, fijnkorrelig zand (dekzand). Hieronder liggen (grindhoudende) grof zandige fluviatiele afzettingen (Formatie van Veghel), afgezet in het Pleistoceen. Nog dieper ligt de ondoorlatende Tegelen Formatie, met daaronder kleiige tertiaire afzettingen.¹

Het onderzoeksgebied is gelegen op het laatste nog onbebouwde en niet-vergraven deel van de oude es van Handel. Deze es loopt door tot aan de randwal van de Handelse Bergen die ontstaan is door plaggensteken op of overbegrazing van de heide sinds de Middeleeuwen. Door de vershraling van de heidevelden ontstonden grote plekken stuivend zand. Om dit zand tegen te houden, werden wallen van bomen aangelegd waartegen het zand opstoot. In het geval van Handel gebeurde deze opstuiving tot op grote hoogte.

¹ Dautzenberg, Kluiving en Witteveen 2002.

Archeologisch en historisch kader

De gemeente Gemert-Bakel kent een rijke geschiedenis. Archeologisch gezien is de gemeente het best bekend door vindplaatsen uit twee perioden, de oude steentijd en de Middeleeuwen. Voor de eerste periode leveren vindplaatsen als Bakel-Bakelsedijk en Milheeze-Stippelberg sporen en artefacten van de Federmesser-cultuur (11.000 – 9.500 BC). Voor de tweede periode heeft met name de dorpskern van Gemert vele resten uit de Late Middeleeuwen opgeleverd. Ook vindplaatsen te Bakel, zoals Bakel-Achter de Molen,² dragen bij aan de kennis over deze periode. Over de tussenliggende perioden zijn we minder goed geïnformeerd. Neolithicum, Bronstijd, IJzertijd en Romeinse tijd zijn slechts vertegenwoordigd door één enkele vondst.

Tot op heden zijn er uit Handel nog geen vindplaatsen bekend. Het is wel duidelijk dat de plaats een lange geschiedenis kent. Het dorp heeft zich tijdens de Middeleeuwen gevormd vanuit een hoeve tot een Noord-Brabants esdorp.³ Verschillende bolle akkers (essen) getuigen hiervan.

Resultaten

Tijdens het vooronderzoek werden vanuit het esdek of van net onder het esdek een aantal aardewerkfragmenten opgeboord. Deze konden echter niet gedateerd worden. Uit dit onderzoek bleek dat het afdekkende esdek redelijk dik was, zodanig dat eventuele archeologische resten in de vorm van grondsporen en archaeologica bewaard konden zijn. Deze hoge archeologische waarde is eveneens terug te vinden op de IKAW kaart en de CHW kaart.

Geologie

De opbouw van de bodem is over het hele onderzochte terrein vrijwel identiek en kan afgelezen worden in de drie profielkolommen die aan de westzijde van de put op een onderlinge afstand van 20 meter werden aangelegd. Onder de 30 cm dikke bouwvoor, die bestaat uit zwart tot donkergrijs zand, bevindt zich een zwart/donkergrijs gevlekt niveau. Dit pakket heeft een dikte van ca. 75 cm en komt overeen met het esdek dat tijdens het booronderzoek werd aangetroffen. In de profielen echter kan er binnen dit pakket een onderscheid gemaakt worden tussen het effectieve esdek (30-75 cm –mv) en een oudere verspitte A-horizont (75-105 cm –mv). Op de overgang van de A-horizont met de BC-horizont zelfs nog enig schopsteken herkend zijn. Van de BC-horizont resteert maximaal 17 cm. Een duidelijke overgang met de onderliggende C-horizont is niet zichtbaar. Op een diepte van ongeveer 140 cm –mv werd oud dekzand waargenomen, waarbinnen verschillende horizontale bandjes duiden op een wisselende waterstand. Op basis van de profielen die in deze put werden waargenomen kan geconcludeerd worden dat onder het esdek nog een deel van het oorspronkelijke bodemprofiel bewaard is gebleven.

² Arnoldussen 2003.

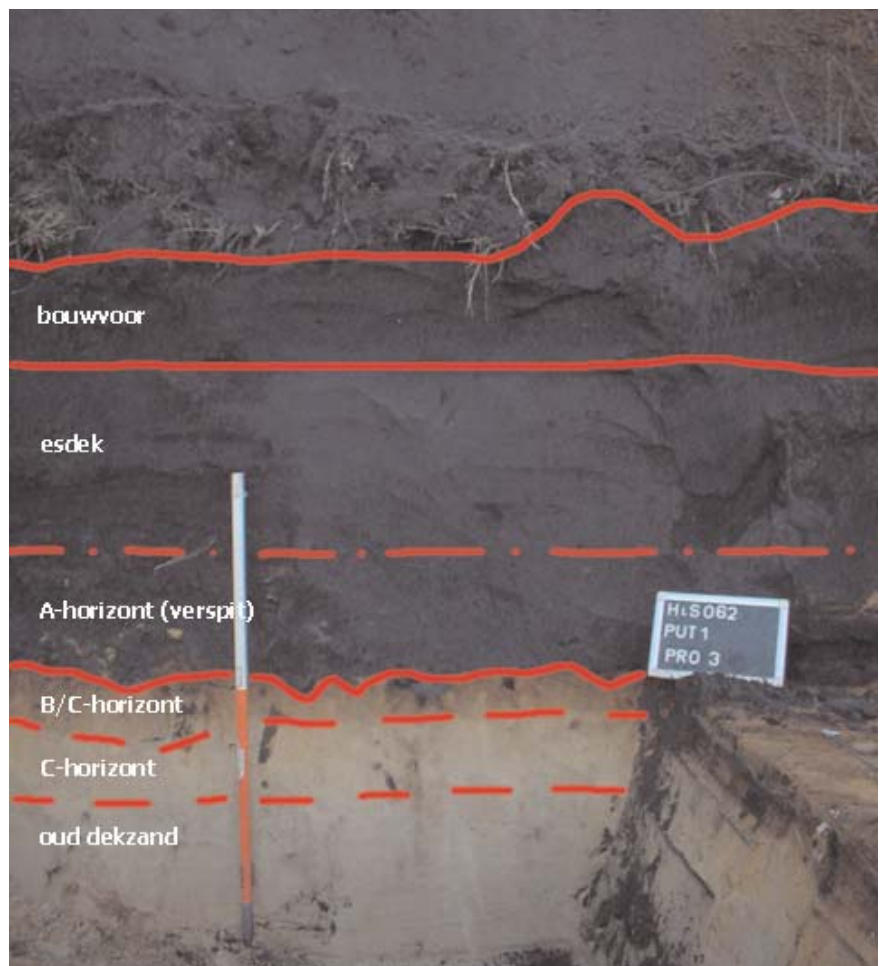
³ Timmers 1994.

Figuur 2

Foto profiel 3

Archeologie

Tijdens de aanleg van het vlak werden enkele scherfjes verzameld, voornamelijk uit de overgang van de bouwvoor naar de es. Slechts drie scherfjes werden gevonden in de onderkant van de verspitte A-horizont, deze kunnen grofweg geplaatst worden in de 14e – 16/17e eeuw. In het profiel werd duidelijk dat tijdens de eerste ontginning van de oorspronkelijke A-horizont bijna een halve meter verspit is. In de proefsleuf werd slechts één spoor waargenomen. Qua vulling deed het spoor Middeleeuws aan. Dat het ouder is dan het es, wordt bevestigd door het profiel waarin duidelijk te zien was dat het es over het spoor heen ligt. De vorm is zeer onregelmatig. Om enige duidelijkheid te verkrijgen, zowel in datering als in functie, werd besloten een kleine coupe over de breedte van het spoor te zetten. Daarbij is geen daterend materiaal aangetroffen.

Conclusie en waardering

Het gebied rond het dorp Handel kent een lange bewoningsgeschiedenis. Binnen de gemeente Gemert-Bakel zijn op verschillende plaatsen sporen aangetroffen die in de oude steentijd en in de Middeleeuwen geplaatst kunnen worden. Andere perioden zijn enkel geattesteerd door de aanwezigheid van enkele losse vondsten. Ook het dorp Handel kent zonder twijfel een lange occupatiegeschiedenis. Het dorp ontstond in de middeleeuwen. De verschillende essen in de omgeving zijn tot deze periode te herleiden. Echter, van oudere perioden werden totnogtoe geen sporen aangetroffen. Het onderzoeksgebied ligt nabij de stuifzandwal van de Handelse Bergen, een wal die ontstaan is door het opstuiven van zand uit de achterliggende heidevelden tijdens de Middeleeuwen. Door verschraling van de bodem als gevolg van plaggensteken en overbegrazing verstoof het zand. Om dit tegen te houden werden wallen van bomen opgetrokken waartegen het zand neersloeg. De stuifzandwal nabij de onderzoekslocatie betreft één van de hoogste plaatsen in deze wal. Het esdek dat aansluiting vindt bij deze randwal en deels is ondergestoven, dateert uit de Late Middeleeuwen en is op basis van de vondsten vermoedelijk gevormd tussen de 14e en 16e eeuw. Vanaf de 15e eeuw komen veel verstuivingen voor in het gebied; in profiel is duidelijk dat het es gedeeltelijk is overstoven. Op het einde van de 19e eeuw zou er een deel weer vrijgelegd zijn. Op basis van boringen werd verondersteld dat dit es ouder is dan het meer noordelijk gelegen esdek. Het is echter onmogelijk om op basis van dikte van een esdek uitspraken te doen over de ouderdom van het es.

Van esdekken wordt aangenomen dat zij een redelijk goede bescherming bieden aan eventuele archeologische resten die zich eronder bevinden. Verschillende opgravingen in esdekgebieden hebben aangetoond dat deze uitgestrekte prehistorische landschappen afdekken. Daarom werd verondersteld dat bij het onderzoek mogelijk resten van bewoning voor de 14e/16e eeuw aangetroffen konden worden. In de proefsleuf werd echter slechts één spoor waargenomen, waarvan enkel op basis van de vulling en het feit dat het duidelijk afgedekt werd door het esdek gezegd kan worden dat het ouder is dan het afdekkende esdek. Waarschijnlijk is het te plaatsen in de Middeleeuwen, maar omdat er geen daterend materiaal werd aangetroffen (noch tijdens de aanleg van het vlak noch tijdens het zetten van een coupe) kunnen er geen verdere uitspraken gedaan worden. Ook de functie van het spoor blijft onduidelijk.

Waardering van een onderzoekslocatie gebeurt aan de hand van verschillende parameters. Ze hebben een archeologische (wetenschappelijke) waarde, maar ook een landschappelijke en cultuurhistorische waarde. Deze zijn in onderstaande tabel weergegeven. Voor een onderzoek als dit zijn niet alle criteria van belang.

<i>Waarden</i>	<i>Criteria</i>	<i>Score</i>		
		hoog	matig	laag
Beleving	Schoonheid	+		
	Herinnering		+	
Fysieke kwaliteit	Gaafheid		+	
	Conservering		+	
	Inhoudelijke kwaliteit	Zeldzaamheid		n.v.t.
	Informatiewaarde	n.v.t.		
	Esemblewaarde	n.v.t.		
	Representativiteit	n.v.t.		

Beleving

Bij beleving gaat het om zichtbare monumenten. Dit is niet van toepassing op het resultaat van dit proefsleuvenonderzoek, maar kan wel betrokken worden op de achterliggende stuifzandwal en het terrein zelf, namelijk het feit dat het zich bevindt op het laatste nog onbebouwde deel van de oude es van Handel. Voornamelijk de randwal wordt door de inwoners van Handel hoog gewaardeerd vanwege het mooie zicht en het recreatief potentieel.

Fysieke kwaliteit

De bolle akker (es) op dit terrein waarborgt een redelijk goede conserveringstoestand. Het afdekkende pakket, bestaande uit een 30 cm dikke bouwvoor en een 40 à 50 cm dik es vormen een goede beschermingslaag voor mogelijke onderliggende archeologische resten. Bovendien is een deel van de oorspronkelijke bodem onder het esdek bewaard gebleven. Deze bestaat uit een verspitte A-horizont, waarin op verschillende plaatsen aan de onderkant schopsteken te zien zijn, een BC-horizont en een C-horizont. Onder deze C-horizont werd oud dekzand aangetroffen.

Het (waarschijnlijk middeleeuwse) spoor dat werd aangetroffen is, hoewel het in coupe bijzonder ondiep bleek te zijn, goed geconserveerd. Toch worden gaafheid en conservering voorlopig als gemiddeld getypeerd. Er werd slechts één waarneming in het vlak gedaan, en op basis hiervan kan moeilijk worden ingeschat in welke mate andere archeologische sporen verstoord zijn.

Inhoudelijke kwaliteit

Gezien het ontbreken van voldoende vondsten en sporen zal de parameter zeldzaamheid hier niet beoordeeld worden. Ook het beoordelen van de vindplaats volgens de parameters ensemblewaarde, informatiewaarde en representativiteit is omwille van dezelfde reden niet mogelijk. Hiervoor is het onderzoek te kleinschalig en de resultaten te gering. Toch kunnen we er vanuit gaan dat, juist omdat het esdek nog een grote dikte heeft en de conservering van eventuele sporen daardoor gewaarborgd is, het gebied een hoge archeologische waarde heeft. De onderzoekslocatie zelf krijgt een lage waarde.

Aanbeveling

Ondanks het feit dat er weinig resultaten werden geboekt tijdens het proefsleuvenonderzoek, kunnen we toch stellen dat het es een hoge archeologische waarde heeft. Uit de profielen blijkt dat het een redelijk onverstoord es is. Het afdekkend pakket (bouwvoor en esdek samen) heeft bovendien een

dikte van ca 75 cm, waardoor de bewaring van eventuele archeologische resten in het aangrenzende gebied verzekerd is.

Op basis van de te verwachten redelijk goede conserveringsomstandigheden en het feit dat er in de proefsleuf toch één –waarschijnlijk middeleeuws- spoor werd aangetroffen, wordt aanbevolen om voorafgaand aan verdere verstoringen van de aangrenzende percelen een aanvullend archeologisch onderzoek uit te laten voeren. Dit onderzoek kan zich voordoen in de vorm van proefsleuven om een inzicht te krijgen in de aanwezigheid, aard, verspreiding en conservering van de eventuele archeologische sporen. Op het onderzochte perceel zelf hoeft geen vervolgonderzoek uitgevoerd te worden.

Bibliografie

- Arnoldussen, S. & E.A.G. Ball, 2001. *Archeologische onderzoeken te Gemert-Bakel*, Archol Rapport 6, Leiden.
- Arnoldussen, S. 2003. *Middeleeuwse bewoning te Bakel-Achter de Molen (Brabant)*, Archol Rapport 16, Leiden.
- Berendsen, H.J.A., 1998. *Landschappelijk Nederland*, Assen.
- De Jong, T., 1999. *De watermolen van Gemert opgespoord*, *ArcheoService rapport 8*, Eindhoven.
- Timmers, J. 1994. *Cultuurhistorische en archeologische waarde van oude akkers*, *Cultuurhistorische mededelingen van Heemkundekring de Kommanderij Gemert*, jaargang 36, nr. 3, Gemert.
- Timmers, J. 1999. *Rond Boekent, Milschot en Tereyken, beschrijving van een historisch landschap*, *Cultuurhistorische mededelingen van Heemkundekring De Kommanderij Gemert*, jaargang 41, Gemert.